

and economic analysis; economic ones characterize the costs for implementing activities.

Forming information flows about the company should take into account modern information technologies as a tool that is designed to streamline its activities as an organic whole. The use of automated systems in accounting significantly increases labour productivity of accounting and economic service.

Keywords: *information systems, accounting, primary documents, synthetic and analytical accounting*

УДК 504.062(477.46)

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

М. А. Щетина, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

Проаналізовано сучасний еколого-економічний стан та тенденції змін земельно-ресурсного потенціалу Черкаської області. Визначено причини погіршення еколого-економічної ситуації сільських територій. В процесі дослідження встановлено, що земельні ресурси використовуються нераціонально – пояснюється надзвичайно високою сільськогосподарською освоєністю, яка викликана економічними інтересами землекористувачів.

Ключові слова: *земельні ресурси, раціональне використання, еколого-економічний стан, ґрунти, родючість.*

Постановка проблеми. Загострення екологічних проблем в Україні зумовлене дією цілої низки чинників як соціально-економічного, техніко-технологічного, організаційного та іншого характеру. Головними з них є екологічно невиважане екстенсивне і незбалансоване використання природних ресурсів, особливо земельних. Суть екстенсивного землекористування полягає насамперед у нераціональному обробітку ґрунтів (здійснення масової оранки земель), що веде до зменшення ґрунтового стоку і осушення територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних основ з питань ефективного використання та охорони земельних ресурсів внесли такі провідні вчені: О.Ф. Балацький, О.О. Веклич, В.В. Горлачук, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, І. В. Кошкалда, Л.Г. Мельник, О.Є. Новіков, М.Ф. Реймерс, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, В.М. Трегобчук, М.А. Хвесик та інші. Проте ці проблеми потребують подальшого дослідження та наукового обґрунтування в контексті розвитку нових земельних відносин.

Методика досліджень. Під час написання статті використовувалися загальнонаукові й спеціальні методи дослідження: аналізу, порівняння, монографічний та системно-структурного аналізу. Метою статті є аналіз нинішнього екологічного стану земельних ресурсів Черкаської області.

Результати досліджень. Незважаючи на техніко-технологічні досягнення людського суспільства все виразніше проявляються ознаки

земельного дефіциту. Особливої гостроти набувають проблеми екологічної чистоти навколишнього природного середовища, збереження його відтворювального та відновлювального потенціалів, оскільки катастрофічно зростають обсяги забруднень, масштаби виснаження і деградації окремих ресурсів, зокрема земельних [1]. Сучасна екологічна ситуація, що сформувалася в країні впродовж тривалого періоду, характеризується як кризова, так як суспільство нехтує об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу країни, не зважаючи на те, що земельні ресурси, зокрема земля, має свою специфіку:

– по-перше, земля є незамінним засобом виробництва. Лише вона має неповторну природну властивість продукувати сільськогосподарську продукцію, як незамінник фактору забезпечення життєдіяльності людини;

– по-друге, особливістю її є просторова обмеженість, тобто земельний фонд має певні межі, створені самою природою;

– по-третє, на відміну від усіх інших засобів виробництва, що мають властивість погіршуватись, за раціонального її використання земля не лише не втрачає своїх споживчих властивостей, а й поліпшується.

Раціональне використання й охорона земельних ресурсів мають бути пов'язані з національним відродженням нашої країни, яке визначається оптимальним поєднанням використання й охорони земельних ресурсів, балансом між вирішенням соціально-екологічних проблем і збереженням землі.

Значної екологічної шкоди земельні ресурси зазнають через забруднення ґрунтів шкідливими викидами промисловості (важкі метали, кислотні дощі тощо) та використання засобів хімізації в аграрному секторі. Понад 40% органіки, отримуваної в результаті діяльності великих тваринницьких комплексів та птахофабрик, за не раціонального використання перетворюються на джерела забруднення довкілля.

Сучасне використання земельних ресурсів України, і зокрема в Черкаській області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Так, вчені [2] відмічають значні порушення екологічно допустимого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість біоценозу. Сільськогосподарська освоєність території області надзвичайно висока і перевищує екологічно допустиму у порівнянні з іншими земельними фондами України і становить 87,6% (із загальної кількості сільськогосподарських угідь 1450,8 тис. га – рілля становить 1270,7 тис. га), при цьому в майже половині районів вона перевищує 90% (табл. 1). Як бачимо найбільший ступінь розораності земельної площі спостерігається у таких районах як Драбівському (81,0%), Жашківському (79,4%), Уманському (74,0%), Христинівському (78,9%), Шполянському (73,4%). Таке співвідношення не є екологічно оптимальним, адже науково доведено, що за підвищення сільськогосподарської освоєності й розораності угідь істотно знижується екологічна стійкість ландшафтів. Тому такі землі обов'язково потребують захисту та охорони від негативних процесів, забруднення й погіршення екологічного стану [4].

1. Сільськогосподарська освоєність земель в районах Черкаської області*

Район	Загальна площа, тис. га	у тому числі		Ступінь розораності, %	
		сільськогосподарські угіддя	рілля	загальної площі земель	с.-г. угідь
Городищенський	88,3	62,8	52,2	59,1	83,1
Драбівський	116,1	101,9	94,1	81,0	92,3
Жашківський	96,4	82,2	76,6	79,4	93,2
Звенигородський	102,1	73,4	64,2	62,3	87,5
Золотоніський	153,7	102,9	85,9	55,9	83,5
Кам'янський	72,5	53,1	45,5	62,7	85,7
Канівський	129,8	59,8	46,5	35,8	77,6
Катеринопільський	67,2	55,7	50,1	74,5	89,9
Корсунь-Шевченківський	89,6	62,1	46,1	51,4	74,2
Лисянський	74,6	60,6	51,5	69,0	85,0
Маньківський	76,5	63,2	57,4	75,0	90,8
Монастирищенський	72,0	58,6	53,2	73,8	90,7
Смілянський	97,4	62,2	53,3	54,7	85,7
Тальнівський	91,7	75,2	70,4	76,7	93,6
Уманський	144,1	113,4	106,6	74,0	94,0
Христинівський	63,2	52,2	49,9	78,9	95,5
Черкаський	168,6	60,4	48,8	28,9	80,8
Чигиринський	121,7	60,3	45,1	37,0	74,8
Чорнобаївський	155,3	103,4	93,5	60,2	90,4
Шполянський	110,5	87,9	81,1	73,4	92,2
Всього	2091,6	1450,8	1270,7	60,7	87,6

За даними статистичного щорічника України за 2014 рік [3].

Використання земель сільськогосподарського призначення визначається тенденціями, що полягають у прагненні сільськогосподарських товаровиробників до нарощування обсягів виробництва за рахунок збільшення частки ріллі. Тобто, з більшою кількістю орних земель відбувається зменшення екологостабілізуючих угідь, збільшення яких погіршує екологічну ситуацію в досліджуваній області.

Ґрунти Черкаської області вважаються одними з найбільш продуктивних в Україні, проте за окремими агрохімічними показниками вони поступаються ґрунтам східних і південних областей. Порівняно менший вміст елементів живлення, гумусу, підвищена кислотність компенсуються більш сприятливими кліматичними умовами, особливо в період вегетації сільськогосподарських культур. ***У сформованому ґрунтовому покриві переважають чорноземи. Їхня площа, серед орних земель, складає – 841,7 тис. га або – 70,6%. При цьому, найбільше є типових чорноземів (531,1 тис. га), реградованих чорноземів (195,6 тис. га) та опідзолених ґрунтів (115 тис. га). Це найбільш родючі ґрунти Черкаської області.***

Найбільше цінних земель в області мають Чорнобаївський (59,8 тис. га або 38%) і Уманський райони (59,5 тис. га або 42% території району).

Гіршою, в цьому відношенні, є ситуація в Чигиринському (8,4 тис. га або 7%) і Корсунь-Шевченківському районах (9,7 тис. га або 11% території району).

Рівень родючості ґрунтів перш за все оцінюється за вмістом органічної речовини. Чим більше гумусу в ґрунті, тим він багатший на основні елементи живлення, адже в ньому сконцентровано 92 – 98% азоту, 60% фосфору, 80% сірки та значна кількість інших макро- і мікроелементів. Середньозважений показник вмісту гумусу в ґрунтах Черкаської області за даними останнього (X туру) агрохімічного обстеження складає 3,05% і, в порівнянні з дев'ятим туром обстеження збільшився на 0,01%.

Під час проведення агрохімічного обстеження ґрунтів виявлено погіршення якісних показників їх родючості. Необґрунтоване використання органічних і мінеральних добрив зменшує вміст гумусу у ґрунті. Однією з основних причин спаду родючості і недобору врожаю, безперечно, є наявність в області великої кількості ґрунтів з підвищеною кислотністю – 223,46 тис. га або 20,9%. Середній еколого-агрохімічний бонітет ріллі в області складає 55,3 бала (табл. 2) [4].

Найвищим бонітетом ґрунтів характеризуються господарства Христинівського (64,3), Монастирищенського (61,1), Маньківського (62,0) і Жашківського (63,0 бала) районів. Найнижче оцінені сильно еродовані ґрунти Чигиринського (42,8), Канівського (44,6) і Смілянського (49,7 бала) районів.

2. Якість ґрунтів сільськогосподарського призначення в межах Черкаської області (станом на 1.01.2015 р.)

Район	Вміст гумусу, %	Середньозважений вміст азоту, мг/кг	Вміст фосфору, мг/кг	Вміст калію, мг/кг	% кислих ґрунтів (рН _{KCl} 4.0-5.5)	Еколого-агрохімічна оцінка, бал
Городищенський	2,99	105,1	143,0	72,0	17,3	56,0
Драбівський	3,83	137,8	112,0	66,0	2,9	57,6
Жашківський	3,39	133,9	133,0	94,0	4,7	63,0
Звенигородський	2,80	110,1	137,0	90,0	38,5	55,7
Золотоніський	2,97	120,8	127,0	68,0	12,7	54,7
Кам'янський	2,79	115,2	131,0	80,0	13,4	55,6
Канівський	2,29	84,6	126,0	60,0	32,6	44,6
Катеринопільський	3,37	126,2	108,6	93,2	20,4	55,9
Корсунь-Шевченківський	2,30	85,9	146,0	70,0	30,5	51,1
Лисянський	3,09	120,4	125,9	87,6	14,5	57,9
Маньківський	2,88	119,9	153,0	108,0	22,8	62,0
Монастирищенський	3,21	128,1	153,0	89,0	36,3	61,1
Смілянський	2,58	98,3	126,0	87,0	23,4	49,7
Тальнівський	3,38	135,9	110,0	98,7	9,2	60,5
Уманський	3,29	145,7	121,1	109,6	37,1	62,0
Христинівський	3,26	131,5	148,0	94,0	27,4	64,3
Черкаський	2,42	93,2	158,0	62,0	42,0	50,5
Чигиринський	2,27	101,2	99,0	66,0	39,6	42,8
Чорнобаївський	3,23	122,1	102,0	66,0	13,1	52,1
Шполянський	3,21	129,6	132,0	92,0	12,6	58,9
Всього	3,05	120,5	129,0	83,9	20,9	55,3

Нераціональна система землекористування призвела до тяжких екологічних наслідків – розвитку таких деградаційних процесів як ерозія, техногенне забруднення, вторинне осолонцювання та зсуви ґрунтів. Основними природними чинниками, що викликають розвиток зсувів на території області, є: геологічна будова, рельєф, інтенсивність і контрастність неотектонічних рухів.

Поширення ґрунтової ерозії, втрати гумусу та розвиток інших деградаційних процесів спричинили значне погіршення екологічного стану ґрунтових ресурсів Черкащини. Нераціональне використання земельних ресурсів призводить до інтенсивних деструкційних та деградаційних процесів, що ставить під загрозу їхнє збереження. Нині в області нараховується 361,8 тис. га деградованих та 108,8 тис. га малопродуктивних земель [4].

Станом на 1.01.2015 р. на території Черкаської області консервації земель не проводили, хоча потребують її 139,2 тис. га деградованих та малопродуктивних земель.

Припинення фінансування на обстеження ґрунтів з 1983 року нині не дозволяє реально оцінити якісний екологічний стан земель, зокрема динаміку ерозійних процесів водної і вітрової ерозії, засолення, осолонцювання, осолодіння, закислення, підтоплення ґрунтів та інших ознак, що впливають на їхню родючість. Для достовірної характеристики якісного стану земель області періодичність таких обстежень по кожній місцевій раді повинне проводитися раз у 10 – 15 років. На сьогодні обстеження ґрунтів необхідно провести на площі 1289,7 тис. га або 84% від загальної площі спостережень (1534,5 тис. га).

Так, надмірне застосування азотних добрив призводить до підвищення вмісту нітратного азоту в сільськогосподарських рослинах, а це збільшує можливість отруєння тварин і людей нітратами [5].

Висновки. 1. Земельні ресурси є стратегічним ресурсом держави, тому вони потребують раціонального й бережного використання. Основним завданням охорони і раціонального використання земельних ресурсів є збереження і відтворення ґрунтів, їх екологічної цінності та природної якості. 2. Поліпшити екологічну ситуацію в Черкаській області можливо за рахунок збільшення в структурі земель частки екологічно стійких угідь (природних сіножатей і пасовищ, лісів, водойм). 3. Основою раціонального використання й охорони земельних ресурсів є організація землеустрою на основі ландшафтно-екологічного підходу, що дозволить сформувати оптимальні земельні відносини й підвищить екологічну стійкість навколишнього природного середовища.

Література

1. Кошкалда І. В. Особливості економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель / І. В. Кошкалда // Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Зб. Матер. Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2009. – С. 496 – 500.

2. Сохнич А.Я. Ландшафтно-екологічні аспекти управління земельними ресурсами [Текст] / А. Я. Сохнич, Л. М. Тібілова // Економіка АПК. – 2006. –

№5. – С. 27 – 28.

3. Статистичний щорічник України за 2014 рік [Текст]: стат.зб. / [за ред. О.Г.Осауленка; відп. за вип. О.А. Вишневська]; Держ. служба статистики України. – К.: Консультант, 2015. – 238 с.

4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2014 році / Департамент екології та природних ресурсів Черкаської області. – Черкаси, 2015. – С. 86 – 96.

5. Екологічний паспорт Черкаської області (2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/cherkaska>.

References

1. Koshkalda, I.V. (2009). Peculiarities of economic incentives for rational use and land protection. Transformation of land relations to market conditions. Collection of materials of the eleventh annual meeting of the Ukrainian Congress of agricultural economists. Kyiv, 496-500.

2. Sokhnych, A.Y., Tibilova, L.M. (2006). Landshaftno-ekologichni aspekty upravlinnia zemelnymy resursamy [Landscape and environmental aspects of land management]. Economy AIC, 5, 27-28.

3. Osaulenko, O.G. ed., Vyshnevskya O.A. (2015). Statystycnyi schodennyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. State Statistics Committee Ukraine. Kyiv: Consultant, 238.

4. Regionalna dopovid pro stan navkolyshniogo seredovyscha v Cherkaskii oblasti u 2014 rotsi [Regional report on the state of the environment in Cherkasy region in 2014] (2015). Department of Environment and Natural Resources of Cherkasy region. Cherkasy, 86-96.

5. Environmental passport of Cherkasy region (2015). Available at: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/cherkaska>.

Одержано 29.10. 2015

Аннотація

Щетина М. А.

Эколого-экономическая оценка земельных ресурсов в Черкасской области

Обострение экологических проблем в Украине обусловлено действием целого ряда факторов как социально-экономического, технико-технологического, организационного и иного характера. Главными из них являются экологически неуравновешенное экстенсивное и несбалансированное использование природных ресурсов, особенно земельных.

Несмотря на технико-технологические достижения в Украине все отчетливее проявляются признаки земельного дефицита. Особую остроту приобретают проблемы экологической чистоты окружающей среды, сохранения его воспроизводственного и восстановительного потенциалов, поскольку катастрофически растут объемы загрязнений, масштабы истощения и деградации отдельных ресурсов, в частности земельных. Современная экологическая ситуация, сформировавшаяся в стране в течение длительного периода, характеризуется как кризисная, так как общество пренебрегает объективными законами развития и воспроизводства природно-ресурсного комплекса страны, несмотря на то, что земельные ресурсы, в том числе земля, имеют свою специфику.

Современное использование земельных ресурсов Украины, и в частности в

Черкасской области, не соответствует требованиям рационального природопользования. Сельскохозяйственная освоенность территории области очень высока и превышает экологически допустимую по сравнению с другими земельными фондами Украины и составляет 87,6% (из общего количества сельскохозяйственных угодий 1450,8 тыс. га – пашня составляет 1270,7 тыс. га), при этом в почти половине районов она превышает 90%.

Нерациональная система землепользования привела к тяжелым экологическим последствиям – развитию таких деградационных процессов как эрозия, техногенное загрязнение, вторичное осолонцевания и оползни. Основными природными факторами, вызывающими развитие оползней на территории области, являются: рельеф, интенсивность и контрастность неотектонических движений.

Распространение почвенной эрозии, потери гумуса и развитие других деградационных процессов вызвали значительное ухудшение экологического состояния почвенных ресурсов Черкащины.

Земельные ресурсы являются стратегическим ресурсом государства, поэтому они нуждаются в рациональном и бережном использовании. Основной задачей охраны и рационального использования земельных ресурсов является сохранение и воспроизводство почв, их экологической ценности и природного качества. Улучшить экологическую ситуацию в Черкасской области возможно за счет увеличения в структуре земель доли экологически устойчивых угодий (естественных сенокосов и пастбищ, лесов, водоемов). Основой рационального использования и охраны земельных ресурсов является организация землеустройства на основе ландшафтно-экологического подхода, что позволит сформировать оптимальные земельные отношения и повысит экологическую устойчивость окружающей среды.

Ключевые слова: земельные ресурсы, рациональное использование, эколого-экономическое состояние, почвы, плодородие.

Annotation

Shchetyna M. A.

Ecological and economic evaluation of land resources in Cherkasy region

Worsening environmental problems in Ukraine is due to the influence of a number of factors of socio-economic, technical and technological, organizational and other nature. Main among them is environmentally unbalanced extensive and non sustainable use of natural resources especially lands.

Despite technical and technological achievements signs of land scarcity become evident ever more clearly. Problems of ecological cleanliness of the environment, conservation of its reproductive and regenerative potentials are particularly acute as volumes of pollution, extent of depletion and degradation of certain resources including lands are dramatically increasing. Modern ecological situation formed in the country for a long period is characterized as a crisis because the society ignores objective laws of development and reproduction of natural-resource sector of the country despite the fact that land resources including lands have its specifics.

Current land use of Ukraine, particularly in Cherkasy region, does not meet the requirements of environmental management. Agricultural development in the region is extremely high and exceeds the environmentally acceptable one than other land resources of Ukraine and is 87.6% (of the total agricultural lands of 1,450.8 thousand ha arable land is 1270.7 thousand ha) while in almost half of the regions it exceeds 90%.

Irrational land use system has led to serious environmental consequences – developing degradation processes such as erosion, technogenic pollution, secondary alkalinity and landslides of soils. Main natural factors that cause the development of landslides in the region are: relief, intensity and contrast of neotectonic movements.

Spreading soil erosion, loss of humus and development of other degradation processes caused a significant deterioration of the ecological state of soil resources in Cherkasy region.

Land resources are a strategic resource of the state so they need the rational and careful use. The main objective of the protection and rational use of land resources is preservation and reproduction of soils, its ecological value and natural qualities. To improve the environmental

situation in Cherkasy region is possible by increasing share of environmentally sustainable lands in the structure of soils (natural grasslands and pastures, forests and ponds). The basis for the rational use and protection of land resources is the organization of land management based on landscape-ecological approach that will form optimal land relations and enhancing ecological sustainability of the environment.

***Keywords:** land resources, rational use, ecological and economic condition, soils, fertility.*

УДК 330.3:631.576:634.10

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПЛОДІВ ЗЕРНЯТКОВИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

**Л.О. Барабаш, кандидат економічних наук
Інститут садівництва НААН**

Оцінено сучасний стан та основні тенденції виробництва плодів зерняткових у світі, зокрема в розрізі культур, а також визначено найбільші країни-виробники. Досліджено динаміку та структуру площ насаджень, їх відтворення, природно-економічний потенціал для розвитку промислового виробництва плодів зерняткових культур в Україні.

***Ключові слова:** зерняткові культури, світове виробництво, експорт, імпорт, промислове плодівництво.*

Постановка проблеми. У продовольчому забезпеченні населення важлива роль відводиться плодам, як високовітамінним продуктам харчування з лікувально-профілактичними властивостями. Головними тенденціями на світовому ринку плодової продукції є збільшення обсягів її виробництва та реалізації, доступність протягом року, розвиток логістики та післязбиральної доробки, але водночас значне підвищення вартості ручної праці та собівартості плодів, у тому числі зерняткових, а також часткове заміщення їх ягодами. У зв'язку з цим відбуваються помітні зміни у вітчизняному плодівництві, пов'язані з трансформаційними процесами в економіці, посиленням конкуренції між світовими виробниками тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічним аспектам організації та ефективного ведення садівництва, його інтенсифікації, підвищенню конкурентоспроможності, формуванню та розвитку ринку плодів присвячені праці О.Ю. Єрмакова [1], В.А. Рульєва [2], І.А. Сало [3], О.М. Шестопаля [4] та ін. Проте у вітчизняній літературі недостатньо висвітлені особливості і сучасні зміни у виробництві плодів зерняткових.

Метою статті є аналіз сучасного стану і основних тенденцій вирощування плодів даних культур в Україні та світі, обґрунтування напрямів розвитку вітчизняного промислового плодівництва.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою досліджень стали діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення наукових праць з проблем розвитку галузі, законодавчих та інших нормативних актів, даних Державної служби статистики України та